

Віктор Косаківський (Вінниця)

МІСТЕЧКО ЧЕЧЕЛЬНИК НА ПОДІЛЛІ В РОКИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена історії містечка Чечельник на Поділлі в роки Національно-визвольної війни та участі його жителів у ній. Особлива увага звернута на Чечельницький полк і Чечельницьку сотню Брацлавського полку

Ключові слова: Містечко Чечельник, Чечельницький полк, Чечельницька сотня Брацлавського полку, Д. Нечай

Статья посвящена истории местечка Чечельник на Подолье в годы Национально-освободительной войны и участия в ней его жителей. Особое внимание обращено на Чечельницкий полк и Чечельницкую сотню Брацлавского полка

Ключевые слова: местечко Чечельник, Чечельницкий полк, Чечельницкая сотня Брацлавского полка, Д. Нечай

Події Національно-визвольної війни українського народу 1648 -1657 рр. охопили всю Україну. Не минули вони і містечко Чечельник на Південно-Східному Поділлі. Вже в 1648 р. загонами Максима Кривоноса серед багатьох міст, містечок і сіл, які було звільнено від поляків, був і Чечельник [1, с 144]. Вибух війни сприяв зростанню кількості козацтва та створенню нових козацьких полків. Населення звільнених міст масово переходило в козаки. Серед 35 козацьких полків, які були сформовані у другій половині 1648 р., був і Чечельницький полк [2, с.26], який, без сумніву, приймав активну участь у боях. Однак, як і більшість новостворених полків, Чечельницький полк не мав чітко виражених кордонів. Козацькі полки часто ділились або зливались. У 1649 р. Чечельницький полк злився з Брацлавським. За даними «Реєстру війська запорізького», який був складений після Зборівського миру в 1649 р., у Брацлавському полку була Чечельницька сотня. До складу Чечельницької сотні входили жителі Чечельника та Каташина. Завдяки тому, що «Реєстр війська запорізького» зберігся і опублікований, ми маємо унікальну можливість прочитати і знати імена чечельничан, безпосередніх учасників Визвольної війни. Нижче подаємо список козаків* Чечельницької сотні Брацлавського полку, поданий у «Реєстрі...»:

Андрус Дмитренко – сотник
Семен
Климко
Іван Матей

Максим Жадан
Малиш
Григор Атаман
Чарномаз

МАТЕРІАЛИ ДЕСЯТОЇ (ЮВІЛЕЙНОЇ) НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Єрема
Максим Пустовойтенко
Дем'ян Пустовойтенко
Іван Ященько
Федор Пелешенко
Іван Онуфрієнко
Онуфрій
Ілля Кгородзієнко
Фокша
Пеля
Кгликгорча
Мілаш
Мартин Гаврищенко
Василь Войтенко
Мартин Залуський
Федор Литко
Іван Басабар
Ничипор
Гаврило Метла
Іван Станко
Павло Твердохлеб
Семен Масченко
Матей Пряжиленко
Нестор
Корсенец
Ярема Кубліченко
Марко Рубайпол
Когилей
Продан Самовський
Іван Мілошенко
Тофан Тедоренко
Балай
Федор Сергаєвський
Андрій Лапач
Ігнат Головка
Процик Клебановський
Гаврило Клебановський
Семен Тонкий
Павло Милашів зять
Тодор Водишор
Нікгора Кгрикгор
Клим Радченко

Клим Педенко
Семен Гладкий
Лущик Півненко
Никифор Коварденко
Іван Ложник
Криско
Василь Чорнушенко
Іван Пилипенко
Андрій Тонкого
Василь Серченко
Савка Колісник
Тимко Семидівичин
Радко
Матвій Шеремет
Сергій Яценко
Василь Сторож
Стефан Лідка
Пас Кантеміренко
Лехно Кантеміренко
Тимко Безуглий
Федор Юрчишин зять
Роман Поляшенко
Іван Болобан
Іван Шумний
Яхно
Михайло Міщенко
Данило Савченко
Яков Сененко
Тарас Кравець
Яков Хоменко
Стець Винник
Тірон Гілда
Іван Головатий
Корміло Кормісенко
Іван Ілляшенко
Петро Молчан
Ілляш Красенко
Яско Порнак
Яремей Волошин
Штепа Худий
Іван Медвідь
Іван Юрченко

Іван Рудяк	Василько Яс
Костя Скрипник	Пилип Старий
Василь Масчишин зять	Семен Перепоясченко
Степан Волошин	Пилип Проскурпенко
Ворсул Волошин	Степан Шульга Григор
Федор Ісайченко	Лусченко Зєнец
Малиш Старий	Федор Щербина Климко
Іван Бондарєн	Устянський Павло зять
Василь Крутило	Мілашов Кондрат
Романець Багатий	Павло Яловий
Іван Кчавриленко	с. Каташин
Стафій Місаш	Василь Шурандра
Ілко Грибенко	Федор Ісаїченко
Ігнат Дяченко	Данько <i>Каташинськмй</i>
Савка Іващенко	Педор Іванченко
Клим Пилипенко	Тимко Семідевін зять
Прокоп Новоміський	Улас Безпоященко
Максим Перестий	Мартин Бабенко
Роман Шило	Михайло Бозченко
Іван Станіславенко	Остап Кубліченко
Васюта Величко	Федір Стратієвський
Матей Курілов	Чопенко Стратієвський
Василь Шугандра	Кгригорій Стратієвський
Дмитро Федковський	Чопенко Каташинський
Яким Макаренко	Матей Малий [3, с.258-260].
Марко Переполошко	
Сенько Яков	

** Написання імен і прізвищ наближено до сучасного стану згідно українського правопису*

У складі Брацлавського полку Чечельницька сотня брала участь у багатьох боях. На початку червня 1649 р. козаки Данила Нечая, полковника Брацлавського, зав'язують бої під Меджибожем із загонами польсько-шляхетських військ, якими командував Лянцкоронський. Шляхетське військо зазнало значних втрат. При переправі польських військ через річку Стрипу (5 серпня) Брацлавський полк, за дорученням Б. Хмельницького, був у засідці. Коли частина польських військ переправилась, Богдан Хмельницький наказав артилерії відкрити по переправі нищівний вогонь. Переправа припинилася. В цей же час несподівано на ворога нападає полк Данила Нечая. В ході битви було знищено значну частину польського війська.

Про бойові справи козаків Брацлавського полку сучасник розповідав: «... Полковник Нечай ріку Зборову перейшов на королівський бік

МАТЕРІАЛИ ДЕСЯТОЇ (ЮВІЛЕЙНОЇ) НАУКОВО-КРАСЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

і королівське військо обійшов, обложив, і король з усім своїм військом опинився в облозі, окопався в облозі з возів, скільки зміг їх добути". Лише зрада хана Іслам-Гірея врятувала польське військо від цілковитого розгрому. 8 серпня 1649 р. було укладено Зборівський договір [4, с.21-22]. За умовами цього договору і був складений вище цитований «Реєстр війська Запорізького».

В ході військових дій Чечельник часто переходив з рук в руки. В лютому 1649 р. його зайняли татарські війська Тугай-бея. В документах цього часу вказується, що «Тугай-бей володіє Савранню і Чечельником» («на Sawranu і Cescelniku»). Татарська орда в цей час була союзницею козаків [5, с.333, 369].

У 1649 р. татари повертаючись з битви під Зборовим, пройшли через Чечельник, пограбували його, а заможних жителів забрали у полон. У єврейській хроніці цього ж часу, автор якої - р. Шмуель-Файвіш син р. Натана Файтеля із Відня, у переліку знищених єврейських общин під назвою «Чельник» вказує, мабуть, на Чечельник [6, с.376].

За даними Я. Р. Дашкевича, близько 1650 р. в Чечельнику знову існував козацький полк, який був поновлений, з часом, лише в 1673 р., тай то знову на невеликий час. Полковником Чечельницького полку в 1650 р. був Ф. Липка, а в 1673 р. - П. Лисиця [7, с.18, 19].

В 1654 р. Чечельник згадується вже як місто Брацлавського полку [8, С.517, 542]. Південні кордони цього полку проходили по р. Савранці і її притоці Бритавці. Крайніми південними містами були: Начальник, Стратіївка, Піщане. Чечельник цього часу сотенне містечко, до якого належали, правдоподібно - Стратіївка і Кобилля [9, с. 132, 134]. Після Переяславської ради по різних українських полках і містах розіслано представників російського уряду для приведення населення до присяги на вірність Російській державі. У міста Брацлавського полку був направлений князь Ф. М. Борятинський та піддячий В. Хапугін, які приводили до присяги і жителів Чечельника (в документах місто назване то як Чачальник, то як Чачелник). В цей же час Чечельник продовжує залишатися і торговим містечком. Цьому сприяло і розташування його на торговому тракті. В 1654 р. через Бендери і Чечельник проїздив великий турецький караван - 100 возів з товаром. Турецькі купці вели торгівлю по всій Україні, а частина товарів йшла до Російської держави.

У другій половині XVII ст., в роки Руїни, Чечельник також часто переходив з рук в руки. Землі Брацлавського та Подільського воєводств прагнули захопити татари і турки, поляки і росіяни. Подільське воєводство зайняте було турками з 1672 р., а на землях Брацлавського воєводства тривала безупинна боротьба, результатом якої стало спустошення та обезлюднення краю.

СТАРОДАВНІЙ МЕДЖИБІЖ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНИ

Значну допомогу жителям Чечельника у захисті від татар і польської шляхти надавали запорозькі козаки. В 1671 р. тут укріпився з військом запорізький кошовий Іван Сірко, який відбивав напади татар Білгородської орди. Звідси І. Сірко разом з Ханенком, який стояв у Ладижині, збиралися іти в Крим проти татар, аби не пропустити їх на допомогу Дорошенкові. У Чечельнику з І. Сірком було 500 запорожців [10, с.280, 282]. Восени того ж року Чечельник захопили поляки і пограбували його [11, С.680]. Восени 1673 р. Іван Сірко, спаливши Тягиню і спустошивши Білгородщину, став на Чечельнику: «А кажуть, що з ним десять тисяч, усі давні, із Ясс у землю Угорську пішли, і в Катнарі місті порожньо стало, піхоту господаря мультянського, котрої було 3 тисячі, яка його [Сірка] чекала, турки всю витяли» [10, с.293]. В цьому ж році в Чечельнику було сформовано козацький полк. Полковником Чечельницького полку був П. Лисиця. Ще 10 жовтня 1671 р. у Брацлаві з козацькими полковниками Сірком, Ханенком, Веленським, Лисицею та ін. відбулася зустріч з Яном Собеським [12, с 18]. Як бачимо з цього повідомлення, П. Лисиця вже 1671 року був полковником, але, на жаль, не знаємо, яким полком він командував. В наступному році І. Сірко, перейшовши на початку липня ріку Буг, знову стояв на Чечельнику, далі покинув Чечельник і піднявся до Умані [10, с.312]. Річ Посполита також намагалася повернути собі Брацлавщину. Ян III Собеський у своєму листі від 6 грудня 1674 р. вказує на Подністров'я аж «по Чечельник» [12, с.84]. Під час походу турків на Чигирин в червні 1678 р. турецьке військо йшло дорогою Бендери - Рашків - Кучманський ліс - Чечельник

- Тиманівка, а, відступаючи з-під Чигирини назад, турки, мабуть, знову пройшли через Чечельник. В документах значиться їх маршрут Умань

- Ладижин і далі в Молдавію [13, с.57, 69]. В 1683 р. поляки звільнили міста Південної Київщини та Брацлавщини від турецьких гарнізонів. Однак в результаті миру, підписаного у Москві в 1686 р., територія Південної Київщини та Брацлавщини, які були розорені у війнах 1670

- 1680 рр., залишилася незаселеною [13, с.88-89]. Лише після 1699 р. на Брацлавщину знову повернулася польська шляхта.

Список використаних джерел: 1. Михайлина П. В. Визвольна боротьба трудового населення міст України (1569-1654 рр.) / П. В. Михайлина. - К., 1975. - 260 с. 2. Балабушевич Т. А. Територіальні межі Правобережних козацьких полків (друга половина XVI - початок XVIII ст.) / Т. А. Балабушевич // Проблеми історичної географії України: 36. наук. пр. - К., 1991. - С. 23-32. 3. Реєстр війська Запоріжського 1649 року. - К., 1995. - 590 с 4. Полухін Л. М. Кривоніс, Д. Нечай, І. Богун - народні герої Визвольної війни 1648-1654 рр. / Л. Полухін. - К., 1954. - 40 с. 5. Памятники, изданные временною комиссией для разбора древних актов, высочайше утвержденою при Киевском военном,

МАТЕРІАЛИ ДЕСЯТОЇ (ЮВІЛЕЙНОЇ) НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Подольском и Волынском генерал-губернаторе. - К., 1855. - Т. 1. - Ч. 3. - 350 с. 6. Лукин, В. 100 еврейских местечек Украины : ист. путеводитель. Вып. 2. : Подолия / В. Лукин, А. Соколова, Б. Хаимович. - СПб. : Изд. А. Гершт, 2000. - 704 с. 7. Дашкевич Я. Р. Подільські полки (середина XVII - початок XVIII ст.) / Я. Р. Дашкевич // Тези доповідей шостої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця 1988. - С. 18-19. 8. Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы в трех томах. - М., 1953. - Т. 3. - 648 с. 9. Крип'якевич І. П. Адміністративний поділ України 1648-1654 рр. І. П. Крип'якевич // Історичні джерела та їх використання. - К. : Наук, думка, 1966. - Вип. 2. - С. 132-146. 10. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків / Д. І. Яворницький. - Львів : Світ, 1991. - Т. 2. - 392 с. 11. Краснопольський А. Л. Чечельник / А. Л. Краснопольський, Ф. М. Роботко // Історія міст і сіл УРСР. Вінницька область. - К. : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1972. - С. 679-687. 12. Крикун М. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV -XVIII ст. Кордони воєводств у світлі джерел / М. Крикун. - К., 1993. - 186 с. 13. Заруба В. Н. Украинское казацкое войско в борьбе с турецко-татарской агрессией (последняя четверть XVII в.) / В. Н. Заруба. - Харьков, 1993, - 168 с.

Степан Костюк (Тернопіль)

КОЗАЦЬКА МИНУВШИНА: ФОНДИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ, ЕКСПОЗИЦІЙНИЙ ПОКАЗ

За матеріалами фондової збірки та експозиції Тернопільського обласного краєзнавчого музею в науковий обіг вперше вводиться інформація щодо заходів на вшанування пам'яті козацької давнини

Ключові слова: фондова збірка, заходи, роздільник, урочини, діорама, муляж¹, темперні картини, зброя

Актуальність історичної минувшини перед сучасниками вивищує пам'ять: систематичне проведення урочистостей, наукові обговорення, облаштування тематичних музейних експозицій тощо - важливий акцент виховного процесу, особливо молоді [1, с. 123-124; 2, с. 124-125].

Доказовою складовою пізнання постають, зокрема, матеріали фондової збірки Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Станом на 11 липня 2013 р. виокремлюємо узагальнений роздільник, де тематичні